

ІСТОРІЯ ПРО НАЙВЕЛИЧНІШОГО ГЕНІЯ УКРАЇНИ — ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Фото люб'язно надано автором

Олександр Денисенко — відомий український літератор, сценарист, драматург, кіноактор, режисер, автор теле- і радіопередач. Член Спілки кінематографістів України, Асоціації українських письменників, Заслужений діяч мистецтв України.

Це історія про найтяжчі події життя генія українського народу, яка дає відповідь на важливе запитання: ким насправді був найвеличніший поет України — кам'яним символом чи все ж таки людиною з плоті й крові, яка шукає підтримки, дружби, розуміння, кохання? Відірваний від рідної землі, приречений на тяжку солдатську службу в Новопетровській фортеці у колонізованих Російською імперією землях Казахстану... Сім років поневірянь та мук, коли не можна було вільно творити, а доводилося немовби красти миті натхнення, ховаючись від наглядців, ховаючись від самого себе... А потім звільнення. Здавалося б, найстрашніше вже позаду. Однак це звільнення стало лише частиною хитрої політичної схеми, у центрі якої опинився Шевченко.

Чи міг він знати, якою ціною його буде звільнено з тієї каторги? І навіщо російський цар вертає йому удавану свободу?

В останню хвилину життя багато чого відкривається людині, але все це вона забирає із собою.

О. Денисенко

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-4749-9

9 786171 247499

ОЛЕКСАНДР ДЕНИСЕНКО

ТАРАС. ПОВЕРНЕННЯ

ОЛЕКСАНДР ДЕНИСЕНКО

ТАРАС ПОВЕРНЕННЯ

МАСШТАБНА ЕКРАНІЗАЦІЯ РОМАНУ

МАСШТАБНА ЕКРАНІЗАЦІЯ РОМАНУ

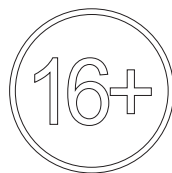
ОЛЕКСАНДР ДЕНИСЕНКО

ТАРАС ПОВЕРНЕННЯ

РОМАН

ХАРКІВ **КЛУБ**
2018 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.161.2
ДЗЗ

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Діалоги казахською мовою переклали
Акнієт Оринтай та Аннас Багдат

Дизайнер обкладинки *Сергій Ткачов*

Фото на обкладинці *Софії Філіпкової*

ISBN 978-617-12-4749-9

- © О. Денисенко, 2017
- © «Інсайтмедіа», продюсерський центр, фото, 2018
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2018
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2018

Світлій пам'яті батьків і брата

Щось шерехнуло, і на лоба чоловікові, що спав під запилюженою вербою, вискочила холодна жаба. Від задоволення, що всілася на теплому, ропуха заплющила очі й заніміла. Перед сходом сонця світ став безбарвним. Звуки в саду за-терпли. Живе зачаїлося. Тільки жовтявий прапорець над комендантською дачею, що виднілася неподалік, ліниво по-колихувався під бляклим місяцем. Вузькі алейки причахлих деревець тяглися від будинку та зникали в сірій пустелі. На кінці однієї з них показалася опасиста фігура старого солдата в заломленім кашкеті, з важким диханням.

Дядька¹ підступив до чоловіка, відхилив гілку верби, сполохнув жабу й посміхнувся. Скорпіон повзав по гравію поруч з обличчям чоловіка. Ще трохи — і він вкусить того, за ким дядьку приставлено наглядати. Служака сіпнув головою і для порядку гепнув чоботом по скорпіону так, що чоловік під вербою здригнувся. Прокидатися він не хотів. Його бентежила дійсність, просякнута запахом полинового туману. Мангистауський степ важким духом висмалених денним світилом трав вповзав у його сон. У ньому він ще не був засланцем. Повносилий, безвусий, із баками й довгим чубом, дерся він по снігу на Дніпрову кручу, наздоганяючи молодичку в червоній спідниці й мережаній сорочці. Жінка в тяжі,

¹ Дядька — в армії царської Росії — відданий цареві солдат-служака, якому командування доручало стежити за рядовими — політичними засланцями.

хутчіша за нього. Незворушна, з опущеними повіками, біла, як лілея... Воскові квітки сипалися з її вінка, і червоні пелюстки спалахували під босими ногами. Він спинився. Молодиця теж. Стояли обоє й чекали, хто зірветься першим. Жінка повернула біле обличчя й німо вдивилася в нього. І він заговорив, наче просив пробачення. Красиві, палкі слова лилися мелодією, яка складалася у вірші... Та голосу свого він уже не чув. Гупання дядька, що втоптував чоботом скорпіона в жорству садової доріжки, гриміло в його голові.

— Вставай, Тарасе! Приказано тобі до хрuntu йти!

Шевченко знехотя всівся на кам'янистому ложі. Глипнув на дядьку, чи не дурить. А той уже крутився на місці, нагинався за Тарасовими речами, тикав йому зелений мундир, який підняв із каменя під вербою, і говорив, наче заведений:

— Вставай, Тарасе! Капітан Косарев приказали.

— Мене ж від фрuntu звільнили?

— Ну чого б я верству¹ з похмілля сюди пхався? Усіх строять. Мене теж... Представитель командуючого з Оренбурга приїжджають... А вони там у тих «бургах» тебе особливо люблять! — дядька гикнув, наче вдавився, і потягнув Шевченка за рамено вгору.

Тарас вирвався, підвівся сам і кинув сердито:

— Умиюся хоч! — пішов до колодязя.

Що ближче підступав, то чіткіше зі слизького туману випростовувалася перед ним трьома великими вікнами комендантська дача. На ганку застигли два леви, яких він кілька років тому виліпив із гіпсу в дарунок коменданту Ускову. Обоє витріщалися на нього білими пулькуватими очима. Він навмисне був розвернув їх в один бік, обертаючи обох до верби, щоб тішили його дивакуватими мармизами, коли він відпочивав у саду.

¹ Верства — давня назва східнослов'янської міри великих віддалей, що становила 1,06 км і вживалася до запровадження метричної системи.

Тарас сунув у відро з верблюжого шлунка круглий камінь й озирнувся, здригаючись на холодний місяць. Зірки поволі згасали в сірому розсолі пустельного неба. Неспокійна тінь робила світ ще мінливішим і тривожила майбутнім. Шевченко причепив до линви відро й спустив до колодязя. Саме тут у мангистауській пустелі під двома довжелезними скелястими кряжами, які адайці називали Аґ-кетік, що означає казахською «Біла щербина», вода підходила близько до поверхні землі. Навесні вона навіть вихлюпувалася з джерел кількома тоненькими струмками і зникала в холодному Каспії. Цю оазу 1846 року загарбали росіяни і звели на одному з кряжів Новопетровську фортецю, щоб контролювати Шовковий Шлях, здирати мито з торгівців і зазирати неситим оком на Хіву, Бухару, Туркменію, Афганістан...

Повне води відро зашкребло зачерствілою шкірою об камінне цямриння. Шевченко нахилився, щоб упіймати його за мотузяне вухо, та дядька вихопив першим. Як собака, захлебтав тухлу воду.

— Хороша зараза. Тіки ж гірка, — напився, сплюнув і простягнув відро Шевченкові.

Той буркнув щось, засукав рукава сорочки, розкрив пригорщі, щоб дядька злив води вмитися. Дядька враз підсунув свою долоню. З-під криво підстрижених вусів зачорніли пеньки зубів і вихопилася просьба:

— Дай на будун!

Червоні очі буравили розпачем. І Тарас не упирався. Пошукав у підшитій зісподу мундира кишені п'ять копійок. Покрутив ними перед дядьковим писком. І коли той зашкірився і вже майже вихопив їх із руки — Шевченко зненацька підкинув п'ятака вгору. Монета пролетіла в дядьки над головою, Тарас у стрибкові зловив її і чимдуж побіг алейкою, повз вербу й карагач¹, геть із саду.

¹ Карагач — вид в'яза, що росте в Середній Азії.

— Ох і дурак! — розсердився дядька й кинувся за ним. Він ледве встигав. А Тарас звеселів і помчав довгим плато понад Каспієм до укріплення, що бовваніло на кінці мису Тубкараган... Прокльони за його спиною тільки надавали йому азарту й куражу, і він аж заспівав від утіхи. Піщинки змішувалися з опарою у сяючу пелену, що закривала півсвіту. І в тім серпанкові будівля форту зарухалася, немов поповзла з кряжа в смарагдове море. Ще мить — і впаде. І Тарас потягнувся рукою і схопив пальцями фортецю за хвоста. Та шпаркий вітер несподівано роздмухав міраж спільно з туманом. І він повернувся в реальність, у якій його все ще наздоганяли дядькові покрики:

— Дай на будун, стерво! Я ж твій земляк! Як умру — ти в пеклі синім полум'ям горітимеш!

Шевченко обернувся. Метрів за двадцять від нього знову виринув із пустельної мли його пригонич. Він ледве встигав за ним, жалюгідний, із задишкою, у зсунутім на потилицю кашкеті схожий на опудало з простягнутою в вічному проханні рукою.

Тарас зареготався і плигнув через кущ карагани¹, розставляючи ноги в розніжку й підіймаючи вгору двійко куріпок.

Дядько плюнув, укляк, відсапуючись, і провалився в мряку, яка накопилася на нього з вітром, що притягнувся з моря.

Шевченко побіг далі. Під ногами замерехтіли ребрами здоровенні брили. І він кинувся переплигувати з однієї на іншу. Шал і лють розпалювали душу. А море додавало захвату відсвітами сонця, що вже видерлося на обрій. Лелітки гоїдалися, крутилися в танці хвиль і оповивали Тараса сяйним щемом буття. Ось коло нього застриміла висока, як стовп, скеля. Шевченко оббіг її.

— А щоб твоїй матері хиря! — долетіли здалека порвані вітриськом дядькові слова.

¹ Карагана — рід листопадних кущів родини Бобові.

— А куку тобі в руку! — засміявся Тарас.

Попереду розлом метри три завширшки між двома гігантськими плитами, що нависають над морем. Його треба подолати, бо спуск у крутовисну прірву, що в'юниться метрів сто до берега, тільки там, за протилежною плитою. І Шевченко помчав до неї, одним махом перелітаючи через розлом.

А на верхньому плато дядька вже махав йому руками, бив долонями в коліна й лементував:

— Дурний! Уб'єшся!

Але він його не чув, поспішав до крутого спуску зі скельної платформи. На її краю відштовхнувся щосили й поринув униз, рвучко хапаючись за уступи. Каміння під пальцями раптом почало кришитися. Двоє каменюк пролетіло повз нього. Він зиркнув угору й уздрів далеко над собою перекособочену дядькову фігуру.

— Тарасій! — тільки тепер нагадав собі Шевченко, що дядька має таке ж, як і в нього, ім'я. — Тарасій! — прошепотів, бо дужче гукнути не мав сили. Пальці лихоманливо чіплялися за скелясті краї вертикального спуску, які розпадалися під ними. Чоботи Шевченка сприснули з піщаникових виступів. Він утратив рівновагу й полетів зі скелі донизу, вздовж довгого прямовисного спуску... Останнє, що він побачив перед собою, був каспійський берег, буруниста хвиля і напуцований чобіт офіцера, на носаків якого балансував гранчак з горілкою...

Шевченко опритомнів на краю здорового плацу неподалік форту. І першими знову усвідомив звуки: «...Два, три, чотири, п'ять...» У центрі плацу рахував секунди, дивлячись на стрілку кишенькового годинника, Іван Бурков — молодий денщик інженер-поручника Андрія Кампіоні. Бурков родом з-під Сватова зі Слобожанщини, з кріпацької родини. Пішов у москалі замість жонатого старшого брата, заради його двох малих діток, своїх небожів. І Шевченко був познайомився

з ним на вечірці з офіцерами, куди за красивий баритон часто запрошували Івана. Там Буркова запримітив Кампіоні й вибрав собі в денщики, яких міняв щороку, доводячи їх до могили. І за кілька місяців голос у хлопця змарнів, рожеві щоки вистигли, і сам Іван зігнувся, як похилений бурею кленок.

Ледве гамуючи біль від ударів під час падіння, Шевченко відчув приреченість в інтонації Буркова. Колись рожевощокке обличчя тепер нагадувало пухир із синців з двома каламутними щілинками замість очей, втупленими в Кампіоні, що в центрі плацу мокрий і осатанілий задирав вище голови ногу. Його чобіт був настільки вим'ятий, що скидався на пуант танцівника, на кінці якого балансувала склянка, наповнена по вінця чи то оковитою, чи звичайною водою. По всьому плацу валялися оприски скла, а під поручником черствий ґрунт блищав калюжкою. Кілька вцілілих склянок і цебро стояли рядочком неподалік.

— ...Двадцять один, двадцять два, двадцять три... двадцять п'ять... двадцять шість... — проказував Бурков, ледве ворущачи язиком...

— Да... и... Двадцять четьре... — промовив з напруженням Кампіоні, бо тримав витягнуту з гранчаком ногу. — ...Двадцять четьре! — не здержався і заволав поручник.

Нога смикнулася, і склянка розбилась об накатаний майдан.

— Ты сучёнок! Я из-за тебя и до минуты так не дотяну! — Кампіоні неквапно опустил ногу й пішов до Буркова, на ходу розтираючи стегно рукою. Не дійшовши до денщика, поручник спинився, різко присів раз-другий, а тоді зненацька підплигнув угору, мов пружина, кинувся до Буркова й зацідив йому носакочобота в обличчя. Денщик упав горілиць. Із носа заюшила кров.

— Вот тебе! — промовив лиховісно Кампіоні, нахилиючись над жертвою. — Забыл ведь, сучёнок, «двадцять четьре».

А как без этого числа я спор на минуту выиграю, а? Морда твоя квашенная!

Шевченко від цих слів зітхнув і заходився поволі підводитися. Кампіони повернув до нього мертвотне обличчя. І як побачив, що то Шевченко, ще більш пополотнів і розтягнувся в божевільній посмішці:

— А тут кому ещё делать нечего?!

Навіженство поручника лякало. Шевченко зібрався на силі й виструнчився, як міг.

— Здравия желаю! Ваше высоко-обродие! Рядовой Тарас Шевченко! Третья рота! — пролунали слова голосом, не схожим на Шевченків. Але це був він, тільки інший, так наче той інший грав роль рядового засланця.

— Пиит, значит?! — возрадувався поручник, шарпнувся до Тараса, розмахнувся тренованою ногою, однак в останню мить затримав чобіт біля щоки.

Шевченко навіть повіки не прикрив.

— Чё не дёрнулся, рифмач?!

Від Кампіони відгонило ацетоном і забивало памороки. А на Кампіони вже скалилася інша, мало кому відома личина Шевченка. Цю маску хитрого простака він позичив собі з водевіля «Шельменко-денщик». І за нею ховав свій розум. Поручник інтуїтивно вчував, що справжній Тарас таки глузує з нього. Проте на чистім виду лицала сама покора. І Кампіони навмисне дихав перегаром у Шевченкове лице й чекав, коли ж той не витримає та скривиться. Тарас вивчив ці прийомчики офіцерства, ще як сидів у казематі в Оренбурзі вісім років тому, і давно навчився вдавати вірнопіддане «поїдання очима». При цьому завжди повторював про себе якусь веселу дитячу пісеньку, зазвичай «Женчичка-бренчичка» чи «Ой, летіло помело через наше село». Остання стосувалася Купайла й Морени і контрастом із дійсністю відволікала від божевільного поручника. Шевченко любив цю пісеньку, бо вона нагадувала йому про батьківщину — село Моренці й маленьку річечку,

над якою височіла їхня хата. Той потічок із правіків називали «Моренкою» на честь Морени — прадавньої богині весни і дружини Купайла. І тепер вона неабияк порятовувала:

Ой, летіло полело через наше село.

Стовпом дим.

Воно ж тому Купайлу голівоньку утяло.

Стовпом дим.

А Морена з radoщами носить воду пригорщами.

Стовпом дим.

Що загасить, то займеться, то Морена засміється.

Стовпом дим...

— Умный! О другом думаешь! Я же всё вижу, петиметр малоросский!.. Но тебя по морде бить мало! — пробурмотів і затнувся Кампіоні, так наче зловив ротом муху. Потім подумав і сказав: — Ты чего не в казарме?

— Сторожил комендантский сад, вашебродие! Разрешите поспешить на построение?! — карбуючи слова, відповів Шевченко. Краєм ока він помітив, як до плацу надбіг захеканий з буряковою пикою дядька.

— Сегодня ж воскресенье! — здивувався Кампіоні.

— Так точно! — відчеканив Шевченко. — Но господин капитан Косарев приказали! Вон у дядьки извольте спросить!..

Кампіоні зиркнув на дядьку, потім на плац і свого змордованого денщика, потім знову на Шевченка і зненацька ще навісніше розсміявся.

— Да ты впору, братец! Мой денщик секунд на часах не понимает! Вишь, рожа от стыда у сучёнка-то покраснела!

Поручник, неначе граючись, підбіг до Івана, згріб за душу й кілька разів зацідив із задоволенням по розбитому обличчю. Той не опирався, тільки ледь чутно повторював: «Слушаюсь, вашество... Слушаюсь, вашество...»

Дядька з цікавістю спостерігав, тримаючись на відстані від утоптаного плацу. Йому подобалася смерть. Він від неї отримував найбільше збудження. Ніщо так не заводило,

як хрип, жах в очах і останній подих. Кампіоні теж смерть подобалась, але він любив і погратися. Упокорення долі, яке ледве й міг укласти в два слова Бурков, бісили поручника, бо він уже не відчував у ньому страху. Через те бездушно молотив денщика руками й ногами, поки той не перестав повторювати ті свої два слова і не затих.

Кампіоні лютував над його тілом ще хвилину. Нарешті второпав, що Бурков мовчить, і сказав невідомо кому:

— Вот не люблю, когда в теле нет отпора. Бить не по чем.

І тут він наставився на Шевченка, наче вперше побачив, і заговорив, ніби згадав, хто перед ним стоїть:

— А-а! Это ты, пошлость грамотная. А ну подь сюды!

Не чекаючи, поки Шевченко до нього підійде, Кампіоні знову підбіг першим і потягнув, хапаючи за петельки, на середину майдану. Тарас інстинктивно скинув із плечей руку поручника, мимоволі стискаючи йому пальці. Це ошелешило, а потім запалило неабияк Кампіоні. Він закрутився і закричав до дядьки:

— Помоги, сволочь!

Дядька відразу підскаочив, схопив Шевченка й поволик за наказом Кампіоні до цебра, склянок і змордованого денщика.

— Ты ответишь мне, хата мазанная!.. Руку мне хотел оторвать! — лементував поручник, картинно розминаючи пальці.

«Скільки цікавих слів у цьому піддавалі?» — дивувався Тарас і шкодував, що не може все записати до свого щоденника. Ану ж, якийсь негідник візьме, прочитає і донесе.

Поки Шевченко милувався словниковим запасом опияки в мундирі, той уже шарпнувся до нього, щоб уперіщити. Але й удруге не вдарив, а лиш ногою розмахнувся і поклав її Тарасові на плече. Брудна слина піною злипла в кутках синього рота. Йому дуже кортіло катувати, але він зволікав із цим моментом і через це ще дужче збуджувався й насолоджувався.

— Но я... я милостив! Подсобишь мне — всё забуду. Вот мой носок! Бери и оттягивай! Чтоб носок в линию с ногой

был, сучёнок! Мне на нём стакан больше минуты удержать нужно, чтоб вернуть свою тыщу назад!.. Понял?!

І тут Шевченко не втримався і його охопила хвиля ненависті. І щоб приховати її, він вдався до останнього свого засобу — подивився крізь Кампіоні, крізь його біло-багряню фізію. Крізь його всіяні капілярами водянисті очі. Крізь глухий наголовок його картуза, чорно-жовті еліпси його кокарди... крізь його шишкувату потилицю... Крізь його каламутний мозок... І там за ним, у нескінченності пустелі, побачив мряку... Велетенські сірі смуги роси, що спадала з неба. За нею вдалині маячили горби завмерлих від втоми верблюдів, що спали біля Хівинського шляху. За ними купчилися кибитки купців-киргізів, які вже розпалювали костровища. І Тарас умить перенісся туди, в інший простір буття, випав із затиснутого над морем плацу.

А-аат! — різкий удар дядьки під ребра розбудив його. Маслак у дядьки добренний, вузлуватий і важкий, як гиря, і він таки вибив із Шевченка химеру посмішки, подібну на стогін.

Дядька б ще лупонував із задоволенням, та поспішав виконати наказ — схопив Кампіоні за носака й потягнув, крекчучи:

— Ану загинай! Згадай, як ціпи в'язав.

— Сильнее! Не щадите, подлецы! — біснувався, кривлячись від болю, поручник. — Я Мешкову на носок проиграл тыщу и папину лошадь в придачу!.. Лошадёнку крайне жалко!

Шевченко наче його не почув і за чобіт поручника не взявся.

Кампіоні страдницьки охнув, ледве втримуючи рівновагу на лівій нозі. Витягнув з-під обшлага кітеля пістолет із коротким дулом, який офіцери називали «пуффером», і наставив на Тараса.

— Тяни!..

Шевченко не витримав і відвернув від поручника обличчя.

— Тягни, дурню! Уб'ють же ж! — зіпнув дядька, вигинаючи носок Кампіоні до землі.

Кампіоні засичав:

— У тебе ещё секунда!!!

Шевченко заперечливо хитнув головою, заплющив очі.

Пролунав постріл... і Тарас укляк, наче вріс у землю. Повіки затремтіли, і він побачив, як до плацу з клубів туману скаче вершник із довгим кавалерійським пістолетом у руці, яким щойно вистрілив угору. То був капітан Єгор Михайлович Косарев. У червоній бурці, з широкими виступами на плечах, його погруддя на сірій кониці мало вигляд монументальний. Шкапина під шпорами двічі звелася дибки і заходила на задніх, як у цирку. А сам капітан з непроникно-бундючним виразом, обрамленим пихатими бакенбардами, байдужно позіхнув, розчепірюючи на плац, море і форт удалині велику пащеку.

— Отставить, поручик! — наказав Косарев.

«Що лишень не зродиться в царській армії!» — майнуло Шевченкові. Він не любив Косарева, але його інколи потішала театральність і надмірна поза капітана. Поряд Бурков, по-братськи ризикуючи собою, підтримував його за плече. А переляканий дядька давав драла п'ятами краєчком морської хвилі.

Кампіоні опустив і пуфер, і задерту ногу і якось боком, як ображений хлопчисько, почухрав жалітися до капітана.

— Господин капитан! Так я ведь Мешкову проиграл пашину ло...

Лиш підійшовши, поручник усвідомив, що Косарев сидить верхи на його кобилі.

— ...Лошадь?.. — заgrimів Косарев розробленим на муштруваннях командним голосом. — Твоя клячка теперь уж моя! И на носок ты аккурат со мной теперь играть должен!

І капітан так голосно зареготав, що пересилив коняче іржання.

Кампіоні схопив коняку за вузду і спитав розчавлено:

— Как это?

— Ха-ха! — зареготався ще дужче капітан, а кобила під ним забила копитами, обсипаючи свого колишнього господаря

колотями з жорстви і піску. — А?! Как я тебя угрел, Кампиони, да-сь?!.. По самое не хочу!

— За что? — ще тихіше пролопотів поручник.

— За жадність твою!.. Мешков напився и под утро рухнул со стаканом на пару. Так что твоя Галюцина отныне моя!

— Как ваша? У неё ж под вашим благородием морду свело!

Косарев торжествувал і ще більше набрався пихи, і ще вище звівся у стременах.

— И сколько теперь мне стакан на носке нужно продержать, чтоб всё назад вернуть?

— Минуту и двадцать секунд! — триумфуючи, зареготав, як грім, капітан. — И тебе не сдюжить! Ибо ты у нас неуравновешенный!

Кампіони нервово заялозив долоньями по кобилячій морді й ображено скрикнув:

— А тыща моя тоже ваша?

Цього разу настала черга розтривожитися Косареву.

— Какая тыща? Ты что, ещё и тысячу Мешкову проиграл?

— Да!

— Вот Мешков прохвост! Он ещё и тыщу у тебя выиграл!.. Ну ничё, до фрунта ещё час! Я ещё подлеца проучу! — І капітан пришпорив Галюцину. Та плигнула з місця, мало не скидаючи Косарева на землю, і рвонула до форту.

— Возьмите меня с собой! — кинувся за ним навздогін поручник.

— Кампиони!

— Да!

— У тебя сколько ног?

— Две.

— Вот то-то и оно! И одна другой проворней! — знову заиготів Косарев і пришпорив кобилу.

Шевченко з Бурковим перезирнулися. В Івана спухле лице скрутилося в осміх. Тарас суворо зиркнув на приятеля, щоб той не всміхався.

— Смахулёчки! — гарикнув на них Кампіоні, біжучи за Косаревим. — А ну взять стаканы — и за мной!

І Бурков заметушився, підбираючи цілі гранчаки. Шевченко підхопив цебро і, різко сахаючись алкогольного сопуху, закашлявся. У цебрі таки була сивуха.

— Він мене вб'є, — вихопилося в Івана.

— То тікай! Там далі ще Росії немає, — сказав Тарас, киваючи на південь.

Шевченко сидів у здоровецьких чорних шароварах на дальніх нарах біля солдата, якого вже третій день карали колодкою, і малював казарму.

Посеред одноповерхових широких нар, поміж мотузок з одягом, що сохнув, вовтузилися, наче комахи, солдати. Усі невдоволені, злі, сконцетровані на поспіхові, вони кидали жужмом свої простирадла, фабрували чорною фаброю¹ із запахом цитрини й цинамону вуса та баки, матюкалися, виганяли курей, що зазвичай сиділи під нарами, а зараз розкудахкалися, збирали порожні штофи, будили трьох повій, що комизилися після короткого сну, і глухо роззиралися довкіл, не бачачи нічого, крім стін, не відчуваючи нічого, окрім примусу й наказу. Їх було примушено вдягатися в зимову форму часів Хівинського походу, і це було нестерпно в мангистауську спеку й особливо обридливо вдосвіта.

Двері казарми відчинилися, і трое солдатів — Пастушок, дядька й Тапашов — поперли паки з шинелями, шароварами, чорними в'язаними шапками-масками на всю голову з прорізами для очей, з червоними сукняними клаптями на носах. Одна така була насунута на дядьків писок.

— Вставай, братва! — кричав дядька, тягнучи уніформу першим крізь довгий прохід між нарами до бочок із сіном та

¹ Фабра — спеціальна фарба або мазь, якою у XVIII—XIX ст. фарбували вуса й бакенбарди.

столу із залишками їжі й питва. — Пора вдіваться! До нас енерал приїзжають!

Пастушок, проходячи повз огрядного Тапашова, кинув йому найбільшу шапку-маску.

Тапашов важко кречнув:

— Ми в цьому Хиви просвистали!.. А щоб їм чорне було!

— Отставить ропот! — не вгамовувався дядька. — В етой муніції будем весь день пустиньой шмагать, щоб маски к роже пристали! — Він дотягнув свою паку з уніформами до великої бочки, жбурнув на дно, стягнув шапку-маску і розреготавсь, уже похмелений і веселий.

— Да пошёл ты! — кинув молодий і задиристий, як півник, солдат.

— Хавало закрой! — докинув інший, цибатий і сухий, як бадилина.

— Дуракам в масках красивее! — пожартував Нагаєв, унтер-офіцер із казахських вихрестів. Жилавий і сухий, різкими рухами він був схожий на вузлуватий батіг, і його боялися.

Тому дядька не звернув уваги на Нагаєва. Цибатого він теж не зачепив, бо той був другом Нагаєва. Дядька накинувся на наймолодшого.

— Ей! Неуваженіє к мундіру? — підступив до молодого ближче, хрюкнув йому під носа, як свиня, і пригрозив: — В карцер захотел?!

Молодик виставив уперед груди, як справжнісінький півень, але дядька пхнув його до нар пузом, аж підплигував:

— Із-за таких, как ти, я по гривенніку за каждою буду іметь! — він тішився і біснувався. А довкола нього, чуючи сварку, немов завелися й пробудилися всі.

— Ах ти, морда продажная! — визвірився молодий солдат і дав щиглика дядькові по носі.

Дядька аж присів. А тоді відвів назад руку, щоб ударити й одразу повалився на долівку. Нагаєв викрутив йому руку

і пригнув дядьку вниз. Дядька закрутився, як тарган, зажалівся і забекав.

— Е-е-е! Тіхо-тіхо! Ти же унтер! — визвірився на Нагаєва, і той попустив.

Дядька вирвався і побіг проходом поміж нарами до виходу, закриваючи голову руками, на яку з усіх кінців казарми полетіли чоботи, валянки, качани з ріпи й олов'яні полумиски.

— Осторожней, падліці! Ви ж перві начали!

Ні з того ні з сього солдати загиготіли, розсмішені вигуками дядьки.

А коли той, тікаючи з казарми, перечепився об брудну ногу колодника, казарма вибухла реготом.

За хвилину регіт ущух і всі знову зосереджено засопли, розбираючись у строях двадцятирічної давнини. Пастушок схопив маску за червоний клапоть, що прикривав отвір для носа, й покрутив нею, дивуючись:

— Парні, а для чого ця байда?

— Це маскіровочне напинало, — відповів Тапашов. Він був найстаршим серед солдатів і через те здавався схожим на солончак. Очі вицвілі, немов їх вигризла сіль, щоки, як потрісканий глинистий ґрунт. Розглядаючи червоний клапоть, він прохрипів: — А ця байда для сугриву носа, коли тріскун... Тільки ж ми її були зривали, бо вона червона і в неї хивінці добре з луків поціляли... А тут якесь кодро взяло і назад їх попришивало.

— Сволочь назад и пришила, — сказав Нагаєв.

— Хлопці! Це не байда! Це театральні костюми! — схопився Шевченко, вискочив із широченних шароварів, у які заліз був у білих солдатських штанах, і кинув їх Пастушку. — Невже забули, як ми той рік водевіль грали?!

— Чур, я за Парашу! — зрадів Пастушок, схопив сарафан однієї з потіпах, накрутив чорні шаровари собі на голову, а свою маску пожбурих Шевченкові.

— Я сьогодні суфлер! — гукнув Шевченко, віддав маску Нагаєву і, підбігаючи до бочок із сіном, у яких солдати часто зберігали курячі яйця, вихопив два жмути сухої трави, перекрутився, став руки в боки й оголосив під бурхливу овацію солдатів:

— Итак — драматург Николай Иванович Куликов, «Ворона в павлиньих перьях»! Свежати́на, господа! Только что из Петербурга!

Від захвату солдати розійшлися, дехто загупав чобітьми об нари. Нагаєв затарабанив по гітарі.

Тарас схопив зі стіни домбру, сів на бочку по-турецьки і заграв швидко казахську мелодію. Це був «Япурай» — так цю пісню спрощено називав кожен казах. Хоча насправді вона звалася «Я, Пірім-ай!», що перекладається як «О Боже!». І Шевченко, що не раз носився з казахами степами на їхніх невеличких кониках-аргамаках і від щастя в душі злітав спільно з кличем «О Боже!» в небесну блакить білих пустель, заграв саме цю пісню свободи. Вона була зовсім недоречна щодо змісту водевіля. Проте Тарас так хотів. Бо того дня йому відрана чомусь вчувався присмак скорої до роги. Уся казарма здивовано глипала на нього, не знаючи, як можна грати російський водевіль під казахську музику. Артисти, вбрані в чудернацькі костюми з шальварами замість хусток, із сіном за пазухою замість жіночих грудей, теж спочатку притихли. А тоді раптом до Шевченка приєднався Пастушок. Параша-Пастушок хвацько вдарила за каблуками і понеслася в швидкому тропаківі довкола бочок. Її танцювальний крок підхопив Тапашов у машкарі з червоним носом, а за ним і Нагаєв з гітарою, і цибатий солдат, що зображав матір Параші, та решта лицедіїв. Раптом Пастушок-Параша спинився, аж Тапашов мало не впав на нього, і звернувся до старого вояки, вигинаючись у поперекові, як дівиця:

— Ах, Доктор, вы своими лапищами не сделаете мне бо-бо?

Намагаючись пригадати репліку, Тапашов зиркнув на Шевченка, і той сценічним шепотом підказав:

— Подойдь, Параша, не дичись!
Моей персоны не бойсь.

У мозолястій руці Тапашова несподівано вигулькнув голубенький носовичок, яким він незграбно витер піт, а тоді, прикидаючись ягням, якомога ніжніше проказав ці слова Параші.

Це змусило публіку затихнути. Смердючий простір казарми заповнився гармонійними мелодіями «Япурая», яку підтримала гітара Нагаєва, і закурене приміщення немовби освітлішало. Розстібаючи верхній гудзик спідньої сорочки, Пастушок показав служивим краєчок мускулистого плеча, від чого солдатня зажурено зітхнула. А коли Пастушок-Параша граційно підступив до Тапашова й поклав голову йому на груди, манірно мружачись, дехто аж охнув.

Далі полилася частівка, яку Пастушок, пританцьовуючи, вивів несподівано високим і чистим голосом:

— Нет, я, барин, не боюся,
Мне не страшно быть с тобой.
Говорить лишь я стыжуся
С деревенской простотой.

Тапашов-Доктор погладив лапиською Пастушка-дівичю по шиї і промурмотів, милуючись:

— Да, красоточка, к лицу
Тебе сарафанчик.
Покажи-ка ты старцу
Тайный в нём карманчик.

Ще один гудзик вискочив із петельки натільної сорочки Пастушка, і його голос набрав обертонів інтимності й чутливого придиху:

— Красотою мене не льстили;
В сарафане я — коза;
А за глазки так хвалили
И в глаза, и за глаза...

І Пастушок неначе обійняв поглядом старого шкарабана Тапашова. Той не втерпів і розколовся, випав із ролі й реготнув.

Служиві в чорних масках, що дедалі прибували з сусідніх казарм, пирснули сміхом, неначе один здоровезний чолов'яга. Почулося улюлюкання, сміх. Дехто почав виходити.

І, щоб урятувати водевіль, Шевченко взамін «Япурая» утнув веселий казахський танець «Айголек»¹.

Тапашов-доктор стрепенувся і заговорив, як міг, замість віршів прозою:

— І з такими більшими глазами, невже ти любиш свого задріпаного жениха?

— Аякже, я для нево що хошь сделаю! Ось захочу і роздінусь! — підхопив Тапашова Пастушок і скинув із себе сарафан, лишаючись у спідньому.

Одна з потіпах, замотана в простирадло, вибігла скоренько до артистів і схопила свій сарафан. Коли ж тікала назад на нари, простирадло ненароком впало, оголюючи її сідницю.

Казарма загула гоготанням. А Пастушок заходився танцювати казахський хоровод «Айголек», зтягуючи до кола всіх «акторів»...

...Веселі звуки хороводу прокочувалися темними переходами між казармами і, віднесені гарячими протягами, закручувалися вихорами пилюки в синьо-червоних відблисках вітражних вікон каплиці. Серед інших похмурих приміщень Новопетровської фортеці її призначення було найціннішим — у ній відспівували страчених, закатованих і небіжчиків-солдатів. На плесканий камінний одр сіялася пилюка.

¹ Айголек — хоровод, танець місяця (казах.).

Біля нього стояв поручник фон Ферт і обмахував себе японським віялом. Йому після холодного Санкт-Петербурга було загаряче в пустелі. Він розглядав під стінами каплиці хрести з піщанику, на яких були викарбувані прізвища й дати народження без дат смерті, і кривився від пилюки, що кружляла в тьмяних променях і залазила скрізь.

На найближчій до нього хрестовині добре прочитувався напис: «Под сим хрестом почилъ Рабъ Божій ПЁТР НИКОЛАЕВИЧ ТАПАШОВЪ. Царство ему небѣсное. 3 сѣнтября 1805 — ...»

— И много у вас таких, которые готовят себе кресты при жизни? — запитав поручник розжалуваного в унтери писаря Петрова, що принишк за його спиною, як тінь.

— Хватает, господин поручик. Тут, на Мангышлаке, к смерти не привыкать, — косячись убік, відказав Петров.

— А вы? — не обертаючись, спитав Ферт.

Петров мовчав. Думав, що сказати столичному снобу, та ще й німцеві на додачу. Особливо його дратувало віяло, хоч легкий подув від нього був і йому прийємний.

— Я?.. Что я... Я — упаси Господь! — відказав він, прибираючи молодецького вигляду. — Я люблю батюшку царя нашего... И верую в искупление грехов.

— Похвально, — обертаючись, сказав поручник і подивився на Петрова, неначе побачив уперше.

Опукле чоло Ферта, обсипане синьо-червоними полисками з вікон, додавало зловісності його безживним очам. Проте Ферт довго на Петрові не затримався. Він швидко рушив коридорами у напрямку звуків запального танцю, та враз почув кинуті Петровим навздогін слова:

— Вас из Петербурга прислали исполнить пиита Шевченку?.. — на мент уповільнив ходу.

За поворотом коридору відкрилося заґратоване віконце казарми, в якому було видно ошалілих від танцю артистів. Найвиразнішим з усіх був Пастушок, що вже зашарівся,

як справжня дівчиця, і, вихиляючи стегнами, якраз пролазив під широко розставленими ногами розгубленого Тапашова. Позад них Шевченко верхи на бочці відбивав ритм по корпусу домбри, підскакуючи і йойкаючи від куражу.

Тільки тут Ферт призупинився. А Петрову здалося, що він вгадав мету призначення в Новопетровську фортецю поручника, тож продовжив набивати собі ціну:

— И верно...

— Что верно? — запитав Ферт і стис віяло в руці, як кинджал.

— Верно, что вас прислали... Я ведь тоже из Третьего отделения и своих за версту чую, — Петров тихо захихикав у кулак: — Шевченку государь помиловал, а вы его здесь навеки оставите, да? Как бы случайно-с...

Цього разу Ферт таки сторопів і, щоб не виказати себе, взявся ховати віяло в рукав мундира. І поки Петров урозумів, що перегнув палицю, і заходився запопадливо відкривати перед поручником двері казарми, Ферт уже передумав іти за ним. Та здалеку долинули голоси офіцерів, що квапилися до своїх рот, і він, обійшовши Петрова, зазирнув у двері. Першим, кого він побачив, був припнутий до стовпа колодник, який чи то ридав, чи сміявся від гуготу солдатів і танцювального шалу. По губах його текла кров, а очі насилу скошувалися на середину казарми, щоб роздивитися, як солдатня витинала гопки. Серед усіх найбільше вирізнявся Шевченко. Ще молоде обличчя контрастувало з посивілими вусами й голомозиною на півголови, а в непідробній пристрасті зачайлася насмішка.

— Этот Шевченка? — Ферт спитав Петрова, не обертаючись.

— Этот, — відповів писар.

У далині коридору з'явився дядька, що вів до казарми підпоручника Обрядіна й Чарца, за якими дріботів гладкий фельдфебель. Підскачовши до фон Ферта, усі виструнчилися, віддали честь і в одне горло випалили:

— Здравия желаем, господин поручик!

Ферт недбало козирнув і жестом звелів поводитися тихіше.

— За что это его? — вказав у прочинені двері на колодника.

— Да поляк он... — пояснив Обрядін.

Вочевидь, відповідь не влаштувала Ферта, і тоді багатозначно додав фельдфебель:

— Политический.

А підпоручник Чарц уточнив:

— Он капитану улыбнулся ехидно.

— Уберите поляка отсюда, — зронив Ферт, і Обрядін тут-таки штовхнув дядьку в спину, щоб виконував наказ.

За дядькою поперед Обрядіна й Чарца забіг фельдфебель і гаркнув:

— Третья рота! Стройся! Смирно!

Весела музика враз урвалася, і солдати третьої роти миттю виструнчилися і проскандували:

— Здравия желаем вашибродия!

Інші глядачі водевіля щезли в кількох бічних дверях, наче їх і не було. Тільки потіпаха, що вже нап'яла на себе сарафан, пробігла повз Обрядіна, шкірячись і моргаючи. Підпоручник вдавав, що цього не помітив, і міцним кроком підступив до самодіяльної трупи артистів на чолі з Шевченком.

— А что это, плюгавцы, вы так с утра разгулялись? Много водки вчера выжрали, животные? — Обрядін насунув Пастушкові чорні шаровари з голови на обличчя і вдарив кулаком у живіт. Потім, косячись на Шевченка, сипло наказав: — Получен приказ! Упражняйтесь всё лето в этом зимнем обмундировании для зимнего похода на Хивы!

«От яка дорога мені сьогодні приверзлася!» — засмутився про себе Шевченко, на виду лишаячись бездумно покірним. Навіть різкий погляд невідомого йому поручника фон Ферта, який придивлявся до нього крізь щілину в дверях, ані rischi не змінив у його солдатській полуді. Неясний здогад лише прокрався до серця. Щось віщувало Тарасові, що той голомозий приїхав по його душу. І коли його від Ферта закрив собою Чарц,

що, так само випендрюючись, як Обрядін, походжав поміж солдатів, Шевченко глибоко вдихнув і на мить розслабився.

— Хивы возьмём зимой! А там, глядишь, весной и Ассирия наша, Афганистан! Ну, а летом помоем сапоги в Индийском океане! — зафанфаронив підпоручник Чарц і, не обертаючись до Шевченка, вихопив у нього домбру, яку той сховав за ногою.

Двері рипнули, й увійшов Ферт. Про всяк випадок Петров вирішив за ним не заходити. Персона поручника його драгувала своєю цивілізованою правильністю і європейською вихованістю. Таке тут, на Мангишлакові, не сприймалося. І він уже вкумекав що, окрім Шевченка, багато чого в гарнізоні Фертові не сподобається. Тому йому, не так давно розжалуваному за хабарі з офіцерів в унтери, краще було не висовуватися.

— Третья рота! Подбородки кверху! Лихость в глазах! — скрикнув Обрядін, витягуючись перед поручником. — Перед вами личный представитель командующего Оренбургским гарнизоном Стефан Иоганович фон Ферт!

— Здравия желаем, господин поручик! — заревла вся третя рота, аж луна прокотилася за фортечні стіни.

Від надмірної гучності та нестерпного смороду Ферт скрикнув. Затим схилив голову, чи то вклонився сам, чи то просто труснув, щоб у мізках не шуміло. Штофи під ногами, дівки на нарах, водевіль замість шиккування, писар, що ховається за дверима, і алкогольний сопух — усе в цьому півбатальйоні гнівило його. Однак коли він озирнувся і всіх обдивився, то, кривлячись в усмішці, сказав тільки три слова:

— Вот это зря.

— Что зря, господин поручик? — перепитав збентежено Обрядін.

— Что танец прервали. Задорный очень.

Хтось відштовхнув Петрова вбік. Він увім'явся в стіну, і повз нього до казарми проскочив переполоханий вістовий казак із дуже довгими вусами й ще довшим чубом. Потрясаючи

Літературно-художнє видання

ДЕНИСЕНКО Олександр
Тарас. Повернення

Роман

Керівник проекту *В. А. Тютюнник*
Відповідальний за випуск *К. В. Озерова*
Редактор *Н. Я. Радченко*
Художній редактор *Ю. О. Дзекунова*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*

Підписано до друку 14.02.2018. Формат 84x108/32. Друк офсетний.
Гарнітура «Minion». Ум. друк. арк. 12,6. Наклад 7500 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а. E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р. www.unisoft.ua
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б

UNISOFT

Денисенко О.

Д33 Тарас. Повернення : роман / Олександр Денисенко. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. — 224 с.

ISBN 978-617-12-4749-9

Це історія про найтяжчі часи життя Тараса Шевченка, генія українського народу, яка дає відповідь на запитання: ким насправді був найвеличніший поет України — кам'яним символом чи все ж таки людиною з плоті й крові, котра шукає дружби, розуміння, кохання? Відірваний від рідної землі, приречений на тяжку солдатську службу в Новопетровській фортеці у колонізованих Російською імперією землях Казахстану, на сім років поневірянь та мук. А потім — звільнення. Однак це звільнення стало лише частиною хитрої політичної схеми, у центрі якої опинився Шевченко.

Чи міг він знати, навіщо російський цар вертає йому вдавану свободу?

УДК 821.161.2

- Бахмут (Артемівський), вул. Незалежності, 69 (ПЦ «Азов-Плаза», 2-й поверх), (0627) 44-90-99
- Біла Церква, вул. Ярославла Мудрого, 5/13 (колишній універмаг «Дружба», 1-й поверх), (0456) 39-04-68
- Білогород-Дністровський, вул. Московська, 16-А (ПЦ «Рута-Плаза», 2-й поверх), (04849) 6-07-26
- Бердянськ, просп. Азовський, 35-А (ПЦ «DEL MAR», 1-й поверх), (06153) 3-48-40
- Бориспіль, вул. Київський шлях, 10-В (ринок «Зоряний», місце 103), (06153) 3-48-40
- Вінниця, вул. Папаніна, 1-А (ПЦ «Квартал», 2-й поверх), (0432) 50-88-06
- Вознесенськ, вул. Синажова, 5-А, (05134) 3-20-19
- Дніпродзержинськ, просп. Леніна, 57-А (ПЦ «Фуршет», 1-й поверх), (0569) 53-42-26
- Дніпропетровськ, просп. Дмитра Яворницького, 105 (ПЦ «Сільпо», 2-й поверх), (056) 770-00-55
- Дніпропетровськ, вул. Калинова, 9-А (ПЦ «Mirada», 1-й поверх), (056) 760-33-30
- Житомир, вул. Київська, 87 (ПЦ «Вопака», 2-й поверх), (0412) 41-24-85
- Запоріжжя, просп. Соборний, 58, (061) 787-63-86
- Запоріжжя, просп. Металургів, 2-Ж (ПЦ «Рекордний», 0-й поверх), (061) 236-86-54
- Івано-Франківськ, пл. Ринку, 1 (ПЦ «Галерея Н», 0-й поверх), (0342) 72-58-32
- Ізмаїл, вул. Пушкіна, 47 (ПЦ «Електрон», 2-й поверх), (04841) 6-22-12
- Вюми, пл. Джона Ленона, 7, (05743) 3-14-72
- Кам'янець-Подільський, вул. Данила Галицького, 11/3 (ПЦ «Максимум», 2-й поверх), (03849) 6-48-11
- Київ, вул. Велика Васильківська, 72 (ПЦ «Олімпійський», 3-й поверх), (044) 590-25-76
- Київ, вул. Райдужна, 15 (ПЦ «Фуршет», 0-й поверх), (044) 540-23-65
- Київ, вул. Маршала Маліновського, 12-А (ПЦ «Метрополіс», 3-й поверх), (044) 500-62-73
- Київ, вул. Лукашевича, 15-А (ПЦ «Європорт», 2-й поверх), (044) 461-94-82
- Київ, вул. Драгоманова, 29 (ПЦ «Центрум», 1-й поверх), (044) 502-18-96
- Київ, вул. Пупуденка, 90/2 (ПЦ «Маяк», 3-й поверх), (044) 361-91-46
- Кіровоград, пров. Центральний, 3/1 (ПЦ «Плаза», 1-й поверх), (0522) 35-20-55
- Ковель, бульв. Лесі Українки, 18 (ПЦ «Бульвар», 2-й поверх), (03352) 5-21-40
- Конотоп, вул. Конотопських дивізій, 24-А (ПЦ «Маяк», 2-й поверх), (05447) 6-36-77
- Краматорськ, вул. Палацова, 23 (ПЦ «Прогрес», 2-й поверх), (0626) 48-97-87
- Красноармійськ, вул. Свердлова, 148, (06239) 2-00-48
- Кременчук, вул. Соборна, 15/42 (ПЦ «Мега», 2-й поверх), (0536) 72-97-65
- Кривий Ріг, просп. Гагаріна, 4 (ПЦ «Плаза-2», 2-й поверх), (056) 409-81-09
- Кривий Ріг, вул. Ватутіна, 39-А, (056) 409-60-75
- Лисичанськ, просп. Перемоги, 117 (ПЦ «Лимон», 2-й поверх), (0675) 70-61-62
- Лубни, пл. Ярмакова, 30-А (ПЦ АТБ), (05361) 7-17-10
- Луцьк, вул. Лесі Українки, 53 (ПЦ «Галерея Центр», цокольний поверх), (0332) 78-35-08
- Львів, вул. Братів Рогатинців, 15, (032) 235-50-12
- Львів, вул. Городоцька, 179 (ПЦ «Скриня», 2-й поверх), (032) 298-88-07
- Маріуполь, просп. Металургів, 64 (ПЦ «Глизнавета», 1-й поверх), (0629) 41-27-71
- Менітополь, просп. Богдана Хмельницького, 24 (ПЦ «Пасаж», 2-й поверх), (0619) 44-83-49
- Миргород, вул. Гоголя, 147 (ПЦ «Мир», 1-й поверх), (05355) 5-06-08
- Мукачеве, вул. Федорова, 6 (ПЦ ЦУМ)
- Ніжин, вул. Шевченка, 11-А (ПЦ «Гермес», 2-й поверх), (04631) 90-10-2
- Миколаїв, вул. Потьомкінська, 63/2, (0512) 47-58-43
- Нікополь, просп. Трубніків, 14 (ПЦ ЦУМ, 1-й поверх), (05662) 2-0-50-43
- Нова Каховка, вул. Паризької комуні, 13 (ПЦ «Центральний», колишній «Дитячий світ», 2-й поверх), (05549) 7-96-51
- Новомосковськ, вул. Радянська, 34 (ПЦ «СП-Центр», 2-й поверх), (0569) 69-65-79
- Одеса, вул. Велика Арнаутська, 61, (048) 786-05-88
- Одеса, вул. Краснова, 17 (орієнтир — пл. Толбухіна), (048) 780-19-84
- Одеса, просп. Добровольського, 99, (048) 755-04-40
- Олександрія, просп. Леніна, 77 (ПЦ «Гранді-Плаза», 2-й поверх), (05235) 7-15-50
- Павлоград, вул. Центральна, 84-А, (057) 752-65-92
- Первомайськ, вул. Революції — пл. Толбухіна, 34, (05616) 7-53-99
- Полтава, вул. Жовтнева, 50, (0532) 60-60-40
- Прилуки, вул. Київська, 138 (ПЦ «Фуршет», 2-й поверх), (04637) 3-29-00
- Рівне, вул. Київська, 67-А (ПЦ «Арена», 2-й поверх), (0362) 64-26-37
- Сєвєродоєве, вул. Карла Маркса, 10 (Будино побуту, 2-й поверх), (06237) 7-00-34
- Слов'янськ, пл. Соборна, 3 (ПЦ «Фокстрот», 2-й поверх), (0626) 62-11-02
- Суми, вул. Соборна, 42, (0542) 77-17-12
- Тернопіль, вул. Перла, 3 (ПЦ «Novus», 2-й поверх), (0352) 43-12-76
- Ужгород, вул. Минайська, 16-Г (ПЦ «Копізей», 2-й поверх), (0312) 67-22-29
- Умань, вул. Шевченка, 23-А (ПЦ «Сті») (047) 444-000-6
- Фастов, вул. Івана Мазепа, 6 (ПЦ «Фуршет», 2-й поверх), (04565) 6-05-11
- Харків, просп. Маршала Жукова, 3-А, (057) 392-03-43
- Харків, просп. Гагаріна, 20-А (ПЦ «На Гагаріна», 2-й поверх), (057) 703-44-58
- Харків, вул. Академіка Павлова, 144-Б (ПЦ «Космос», 3-й поверх), (057) 720-12-29
- Харків, вул. Полтавський шлях, 144 (ТБЦ «Компас», 2-й поверх), (057) 720-10-33
- Херсон, просп. Ушакова, 35-А (ПЦ «Адмірал», 2-й поверх), (0552) 46-00-66
- Хмельницький, вул. Свободи, 73 (ПЦ «Фуршет», 3-й поверх), (0382) 72-66-51
- Черкаси, вул. О. Дашкевича, 26 (ПЦ «Сільпо», 3-й поверх), (0472) 54-04-47
- Чернігів, просп. Перемоги, 103, (0462) 65-32-31
- Чернівці, вул. Головна, 10, (0372) 58-72-44
- Шостка, вул. Карл Маркса, 24 (ПЦ «Відділені Приватбанку»), (05449) 7-37-46

Замовляйте книжки будь-яким зручним способом

- за телефонами довідкової служби
(050) 113-93-93 (МТС); (093) 170-03-93 (life);
(067) 332-93-93 (Квістар); (057) 783-88-88

- на сайт Клубу: www.bookclub.ua
Надсилається безоплатний каталог

Запрошуємо до співпраці авторів
e-mail: publish@ksd.ua

**Запрошуємо до співпраці художників,
перекладачів, редакторів**
e-mail: editor@ksd.ua

Для гуртових клієнтів

Харків

тел./факс +38(057)703-44-57
e-mail: trade@ksd.ua

Київ

тел./факс +38(067)575-27-55
e-mail: kyiv@ksd.ua

Одеса

тел./факс +38(067)572-44-28
e-mail: odessa@ksd.ua